

ko „zkoumatelnou organizaci aktivit, v níž účastníci nadnášejí, analyzují a lokálně vysvětlují problémy, témata a pojmové rozdíly, které zaujímají ústřední místo v akademické filozofii, sociální teorii a metodologii.“ (s. 107) Je tedy zřejmé, že tento pojem úzce souvisí s pojmem „respecifikace sociologických znalostí“, který je oblíbenou výkladovou strategií etnometodologů (o respecifikaci viz výše). Výzkum jednání soudů má v etnometodologii dlouhou tradici, sám Garfinkel na jiném místě uvádí, že na základní myšlenky etnometodologie přišel při svém výzkumu rozhodování soudních porot v 50. letech minulého století, kdy se zabýval „přirozeným uvažováním“ těchto právních laiků. Lynchův zájem o soudní jednání navazuje na jeho dlouhodobý zájem o každodenní praktiky vědců; v případě soudů se zaměřuje na expertní svědectví, na to, jak se na tomto „dějišti“ argumentačně užívá „věda“, „vědecké metody“ a rozdíl mezi „vědou“ a „zdravým rozumem“. Opírá se při tom o své předchozí rozsáhlé výzkumy konkrétních soudních interakcí (z poslední doby viz i jeho knihu *Truth Machine. The Contentious History of DNA Fingerprinting*, kterou recenzuje M. Hájek v tomto monotematickém čísle na s. 656–659). Svou analýzu Lynch rámcuje i rozdílem mezi etnometodologickým a konstruktivistickým (Latour a Woolgar) přístupem k analýze vědy a rozdíl mezi idealizovanou verzí vědy a „vědou v akci“ chce vidět především jako *souvztažnost* těchto dvou verzí a nabízí ji vystihnout pomocí Garfinkelova pojmu „instruovaného jednání“.

Jako celek recenzovaná kniha dobře reprezentuje současné dění v etnometodologii. Vyniká značnou pestroostí. Čtenář v ní nalezne programový text zakladatele etnometodologie H. Garfinkela, studie čelných etnometodologů (vedle několika členů mladé generace) a velmi rozmanitá témata – koherenci knihy tak zajišťuje právě etnometodologický přístup. Sympatické je to, že prostřednictvím pojmu „respecifikace

sociologických znalostí“ autoři vedou dialog s neetnometodologickou sociologií (což není koneckonců zas až tak příliš překvapivé, neboť většina z nich působí na sociologických pracovištích). Knihu však lze doporučit nejen sociologům a samozřejmě nejrůznějším zájemcům o etnometodologii, ale i specialistům na problematiku sociálních prostředí, která se stala předmětem analýz jednotlivých kapitol; ti možná s překvapením shledají, že v těchto prostředích jsou také jevy či souvislosti, které – etnometodologicky řečeno – vždy *viděli*, ale jichž si dosud *nepovšimli*. Za hlubší rozbor by na druhé straně stálo to, v jaké míře autoři jednotlivých kapitol následují Garfinkelův program, neboť na první pohled se zdá, že tato návaznost není příliš silná.

Jiří Nekoapil

Rod Watson: *Analysing Practical and Professional Texts. A Naturalistic Approach*

Farnham, Ashgate 2009, 142 s.

Watsonův analyticky laděný text je čerstvým přírůstkem v edici *Directions in Ethnomethodology and Conversation Analysis*, kterou vydává Mezinárodní institut pro etnometodologii a konverzační analýzu (IEMCA). Píší-li „analyticky laděný“, mířím tím k samé podstatě Watsonova textu, jíž je analytický aparát sociálních věd. Příspěvek je svou povahou kritický, zaměřuje se na nereflektované používání *common sense* vědění v textech sociálních vědců. V tomto apelu se Watson přímo opírá o dílo Harveyho Sackse. (Stojí za zmínku, že „sociálními vědci“ jsou Watsonovi jmenovitě obvykle sociologové, příležitostně svou kritiku rozšiřuje na antropology. Rovněž příklady čerpá ze sféry sociologické a antropologické.)

V centru Watsonova zájmu stojí jazyková praxe, zapojení jazyka v sociální realitě. Konkrétně pak se zabývá *texty*, a to v re-

lativně širokém pojetí, které zahrnuje např. i účtenky či dopravní značky. Watson nicméně neuvažuje v radikálním smyslu, že „vše je textem“; jde mu o zapojení konkrétních textů do sociální reality. Pracuje přitom s dichotomií „praktických“ a „profesionálních“ textů, která se odráží v názvu knihy, kdy se na jedné straně jedná o produkci a používání textů lidmi („laiky“) v každodenní praxi a na straně druhé o produkci a používání textů sociálními vědci. Zatímco „laici“ podle Watsona jazykově reflektují sociální realitu přirozeně (popis prvního řádu), sociologická reflexe je odvozená, pracuje s popisem druhého řádu, který na „laické“ reflexe navazuje. Od této dichotomie se odvíjí argumentační logika celého Watsonova textu, přičemž dichotomie samotná není autorem na žádném místě zpochybněna a tematizována není ani „opačná“ možnost „laické“ reflexe sociálněvědních textů.

Na uvedené dichotomii Watson staví základní otázku své knihy po vztahu mezi „laickými“ a „profesionálními“ deskriptivními realitami. Zaměřuje se na to, jak jsou sociálněvědní texty formovány „laickými“ technikami, tedy jinými slovy, jak sociální vědci využívají při zpracování svých deskripcí a analýz *common sense* prostředky. Podle Watsona si sociální vědci zakotvenost svých textů v prostředcích běžného jazyka neuvědomují, a pokud ano, nepřikládají jí valného významu. Dochází tak k tomu, že pro sociálněvědní analýzu jsou neproblematicky používány *common sense* koncepty a pojmy (jako např. role), v textech sociálních vědců dochází k nekontrolovanému a nerefektovanému prolínání „laických“ a „profesionálních“ prvků či k vydávání svou podstatou „laických“ konceptů za vědecké. Podle Watsona ovšem vědí sociální vědci velmi málo o tom, *jakým způsobem* jsou vlastně jejich texty podmíněny *common sense* věděním a postupy. Přitom sociálněvědní praxi nelze od prostředků *common sense* odtrhnout, je na nich založená nevyhnutelně. Dosavadní zkoumání vztahu mezi „laickými“ a „profesionálními“ praktikami Wat-

son dále považuje za příliš abstraktní a ve své knize chce zmíněný vztah demonstrovat naopak co nejkonkrétněji. Jeho demonstrace je ovšem výběrová: z jazykové praxe se zaměřuje zejména na členskou kategorizaci, větší pozornost věnuje rovněž dokumentární metodě interpretace (včetně obhajoby tohoto konceptu i reflexe Garfinke-lova distancování se od něj).

V první kapitole Watson prezentuje své záměry a provádí čtenáře východisky svého pojetí. Obecně je jeho přístup zakotven v etnometodologii a především v etnometodologickém pojetí reflexivity (v tomto ohledu se intenzivně opírá o Sackse a Garfinkela). Konkrétně potom čerpá zejména z Roseho chápání slov jako neoddělitelné součásti fenoménů, jež definují (E. Rose. „The English Record of a Natural Sociology.“ *American Sociological Review* 25, 1960 (2): 193–208). To podle Watsona v důsledku znamená, že s přejímáním „laických“ pojmů přebírá sociální vědec rovněž *common sense* definice a kontexty, které jsou na ně potenciálně napojené. Watson na praktických příkladech ukazuje, jak jsou sociologické texty tvarovány konkrétními *common sense* textuálními praktikami daného jazyka – ať již jde např. o čtení zleva doprava, praktické pořizování a čtení transkriptů či o zmíněné přebírání „laických“ pojmů. (Watson uvedené teze *explicite* nedovádí do žádné z verzí Sapirovy-Whorfovy hypotézy – tato optika již míří mimo rámec jeho ústřední otázky.)

Další východisko Watson nachází v pojetí textu jako aktivního hráče, definujícího a konstituujícího sociální realitu. Jádrem zkoumání se tak stává text sám o sobě, nikoli text jako jakési neutrální „okno“, kterým lze nahlížet realitu situovanou „za“ textem. Předmětem je text, který aktivně pozicuje popisované aktéry či instruuje čtenáře k určitému čtení, s konkrétními důsledky pro konkrétní jednotlivce. Watson se na příkladech věnuje konstitutivnímu aspektu psaní, autorství či čtení textu, přitom pozornost soustřeďuje selektivně pře-

devším na čtení. Opírá se o Livingstonův (E. Livingston. *An Anthropology of Reading*. Bloomington, IN: Indiana University Press 1995) koncept „text-as-read“ a o McHoulův (A. W. McHoul. *Telling How Texts Talk: Essays on Reading and Ethnomethodology*. London, Boston: Routledge & Kegan Paul 1982) „kulturně kompetentní způsob čtení“. Podstatou je chápání textu a čtení jakožto jedné skutečnosti, jako dvou stran jedné mince. Čtení v tomto smyslu není pasivní recepcí, ale aktivním procesem osmyslňování textu, kdy konkrétní čtenář konkrétní text v konkrétním kontextu aktivuje. Vztah mezi čtenářem a textem je přitom dialektický: text je určitým způsobem designován (může být například přímo navržen pro určitý typ čtenáře) a poskytuje čtenáři určité zdroje. Čtenář je kulturně vybaven k tomu, aby tyto zdroje v daném kontextu kompetentně aktivoval.

Způsob aktivace textu, tedy způsob čtení, není zcela volný, není ovšem ani predeterminedován: působí zde jak aktivita textu, tak aktivita čtenáře, který text vlastním konkrétním způsobem osmyslňuje. Watson se zde striktně vymezuje vůči pojetí čtení jakožto individuální psychologické aktivity. Čtení je mu aktivitou založenou na kulturně sdíleném vědění, sociálně organizovanou a vázanou na konkrétní kontext a jazyk. Zároveň pokud jde o čtení textu, Watson nepříznává sociálním vědcům jakoukoli nadřazenost. Sociální vědec je jen dalším čtenářem a nemůže si podle Watsona nárokovat nijak privilegovanou pozici při stanovení „jediného správného“ významu textu. Watson bohužel toto odmítnutí „absolutistického“ čtení nedává do relace s výše popsanou ústřední dichotomií, která sociálněvědní texty definuje jako *descriptive* druhého řádu.

Konečně ve Watsonově optice jsou texty zakotvené v sociální praxi, v každodennosti, a jejich vytržení z ní by bylo násilné. Sociální fenomén, jehož je text součástí, je pak kontextem textu – jako je například vyšetřovací spis součástí policejního vyšetřo-

vání. V důsledku tak podle Watsona nelze vydělit jakousi „čistou“ textovou analýzu, odtrženou od analýzy sociální reality. Analytické uchopení textu má vždy respektovat tento reflexivní charakter vztahu textu a sociální reality.

Po vymezení výchozí optiky pak Watson přechází k dalším kapitolám, které sám charakterizuje jako sérii „záběrů“ na texty a analýzu textů z etnometodologického hlediska. Každý ze záběrů má přitom představovat metodologický posun perspektivy.

V prvním ze „záběrů“ jsou předmětem Watsonova zájmu dvě antropologické studie (E. Anderson. *A Place on the Corner*. Chicago, London: University of Chicago Press 1978; E. Liebow. *Tally's Corner: A Study of Negro Street Corner Men*. New York: Little Brown and Co. 1967). Watsonovým cílem je demonstrace toho, jakým způsobem každý z autorů vestavěl do svého textu konkrétní praktiky pozorované ve zkoumané komunitě. Specificky se Watson zaměřuje na členskou kategorizaci, nicméně cíleně se zabývá některými aspekty, zatímco jiné ponechává stranou (jako např. morálně hodnotící dimenzi uplatňovaných kategorií). Podstatou Watsonovy analýzy je demonstrace skutečnosti, že oba autoři používají při svém popisu praktik uplatňovaných v komunitě stejné kategorie a prostředky jako aktéři samotní, aniž by je problematizovali. Vycházejí tak z *common sense* kategorií a z jejich automatické srozumitelnosti pro čtenáře, aniž by tuto skutečnost reflektovali. Jako čtenáři se tak sice dozvídáme řadu zajímavých skutečností o realitě života v pozorované komunitě, neodkrývají se nám nicméně *taken-for-granted* osmyslňující praktiky, které autoři, čtenáři i aktéři používají a na jejichž implicitním použití *de facto* srozumitelnost textu závisí.

Druhým případem Watsonovy aplikace je známý text Horace Minerova „Body Ritual among the Nacirema“ (*American Anthropologist* 58, 1956: 503–7). Posun optiky spočívá v tom, že zde se již nejedná o „běžný“ antropologický text, ale o jeho humor-

né napodobení: za národem *Nacirema* se skrývá severoamerická kultura (*Nacirema* je po zpátku *American*), popsaná ovšem Minerovým stylem charakteristickým pro „běžný“ antropologický popis tradičních kmenových společenství. Watson upozorňuje na to, že humor se v Minerově textu spojuje se zcela seriózním poukázáním na samozřejmé a neuvědomované konvence uplatňované v antropologických textech. Miner tak ukazuje konstitutivní charakter sociálněvědeckého popisu, ukazuje, že vědec je ve zkoumané oblasti vždy aktivním hráčem. Tímto způsobem Miner předznamenává reflexivní obrat v sociálních vědách.

Předmětem Watsonova zájmu je pak právě způsob, jakým Miner tohoto efektu docílil: jakým způsobem vnáší do textu humor, jak transponuje svou deskripci z jednoho referenčního rámce (např. medicína) do druhého (magie). Watson se textem podrobně zabývá a ukazuje, jak je Minerova re-deskripce utvořena se zachováním stylistické jednoty, aby tak umožnila čtenáři aplikovat řešení jedné záměny na další. Tímto čtením pak z textu vystupuje vzorec, který mu dává smysl jako celku. Na jedné straně stojí tak opět text, který svou metodicky vystavěnou strukturou nabízí určité čtení, na straně druhé aktivita čtenáře, jenž text s využitím *common sense* postupů aktivuje a dříve nebo později odhalí jeho pointu – založenou na tomtéž vědění, které zpředměťuje. Jinak řečeno: *členství* v etnometodologickém smyslu je předpokladem pro porozumění pointě Minerova textu.

V poslední kapitole uplatňuje Watson stejný způsob analýzy na Goffmanovo dílo (které precizně nevymezuje, analýza má vystihnout prostředky používané Goffmanem ve „většině díla, ne nutně všude“). Podle Watsona Goffman podobně jako Miner pracuje se záměnou jednoho referenčního rámce za druhý, přičemž čtenář musí být schopen tuto transpozici přečíst. V Goffmanově díle se jedná o známou metaforu divadla (ale i o metaforu špionáže a další, které jsou navíc někdy použity paralelně).

Metafora zde funguje jako relativně volný referenční rámec, který sjednocuje sérii Goffmanových pozorování. Série termínů z jedné oblasti života je tak metodicky rozšířena na další více či méně odlišné oblasti, čímž se tyto oblasti odlišným způsobem uspořádávají. Touto cestou Goffman podobně jako Miner nabízí pohled, který činí samozřejmé *taken-for-granted* aspekty reality nesamozřejmými, „novými“.

Watson chápe tento Goffmanův krok jako posun perspektivy při zachování *přirozeného postoje* (*natural attitude*): čtenář si zachovává přirozený postoj, na realitu se ovšem dívá z jiné perspektivy, a vidí ji tedy odlišně. Přitom je podstatné, že tento Goffmanův krok je textuální: Goffman nestudoval divadlo, aby pochopil sociální interakci, ale použil „divadelní slovník“, aby nahlédl sociální interakci z jiné perspektivy. Spočívá přitom na *common sense* rozumnění „divadelnímu slovníku“ a na *common sense* schopnosti čtenáře takto vystavěný text číst. V pojmech členské kategorizace Goffman zaměňuje jednu sadu kategorií za jinou, a to na základě procedurálních či formálních podobností. Kategorie „účinkující“ a „publikum“ stanoví jako „metaschéma“, na základě kterého lze číst další kategorie v textu. Svůdnost Goffmanova díla podle Watsona spočívá právě v tom, že čtenář je otevřeně instruován, jak má číst, aby sám „odhalil“ vzorec, o jejichž zviditelnění Goffman usiluje.

Popsané Watsonovo čtení Goffmana ústí v kritickou reflexi. Předně Watson otvírá otázku, zda při Goffmanem aplikované změně perspektivy jde stále o tutéž realitu, či nikoli. Goffmanova metafora může být nařčena, že se neopodstatněně aplikuje na nevhodné oblasti, v jiných případech se pak Watsonovi metafora jeví jako spíše zavádějící. Obecně pak takovýto pohled na Goffmanovu analýzu otvírá otázku možnosti a omezení analýzy interakce. Watson uvedené námitky vznáší, neposkytuje nicméně definitivní stanovisko k žádné z nich. Jeho pojednání směřuje k závěru, že jsou-li

Goffmanovy texty vystavěny na *common sense* základech, lze k nim v důsledku přístupu jako k objektu analýzy: jako k textuálně umístěnému souboru *common sense* postupů. Watson bohužel tento závěr nedává do vztahu s východisky své analýzy ani s ústřední dichotomií „laických“ a „profesionálních“ textů.

Watsonův *text-as-read mýma očima* naznačuje řadu cest, přičemž ne po všech se pouští. Práce je analyticky precizní, v některých momentech ovšem čtenář postrádá úplnější provazby (jako např. výše zmíněnou relaci mezi ústřední dichotomií a privilegovaným čtením). Lze říci, že právě v těchto momentech se ústřední dichotomie obrací proti Watsonovi, který je v analýze veden kruhem zpět k postulovaným východiskům – patrná je tato obtíž zejména při formulování závěrů analýzy Goffmanova díla. Watson rovněž limituje obecnější ukotvení svého textu, ať už ve smyslu vyjasnění vztahu k Sapirově-Whorfově hypotéze či ucelenější kritické reflexe Goffmanova analytického postupu zahrnující diskuzi závěrů. Důsledkem je celkově nevýrazné vyznění Watsonovy práce jako celku. Čtenář se rovněž musí vyrovnat s nejednoduchým jazykem a s častým opakováním se při uvádění téhož pojmového aparátu v jednotlivých kapitolách. Devizou Watsonovy práce je naopak atraktivní kombinace uplatňované optiky a analyzovaných textů, jež přináší své ovoce zejména v kapitole věnované rozboru Minerovy satiry.

Iva Měrková Pecáková

Eric Livingston: *Ethnographies of Reason*
Aldershot, Burlington, VT, Ashgate
2008, xii + 270 s. (Directions in
Ethnomethodology and Conversation
Analysis)

Kniha známého představitele etnometodologického výzkumu je koncipována tak, že připraví čtenářům nevšední zážitek. Po slibné expozici výzkumného záměru – etno-

grafického průzkumu procesů usuzování (*reasoning*) v obyčejných, každodenních aktivitách – autor vyzývá čtenáře k tomu, aby si sami vyzkoušeli některé činnosti, a mohli tak svůj tělesně-mentální zážitek konfrontovat s autorovým rozbohem. Hraví čtenáři tuto výzvu jistě uposlechnou – činnostmi, při jejichž analýze autor explikuje své téma, jsou např. hraní dámy, skládání tangramů, puzzlů, origami, řešení úloh s prizmatem nebo pravítkem a kružítkem. Autor pak s nebyvalou otevřeností prezentuje své výzkumné techniky, píše o historii svých zkoumání, nebojí se psát o svých selháních či tápáních. V závěru knihy sumarizuje vůdčí ideje svého přístupu a stanovuje výzkumné direktivy, jež vyplynuly z jeho zkušeností z výzkumů. Text dospívá k otevřenému konci – namísto poskytnutí závěrečného shrnutí či zobecňující úvahy ponechává autor čtenáře s pomyslným kompasem uprostřed imaginární krajiny. Horizonty byly odkryty, a nyní je na čtenářích, co podniknou.

Kniha je rozčleněna do pěti částí: 1) Úvod, 2) Cvičení a příklady, 3) Projekty a techniky, 4) Témata a orientace, 5) Epilog. Tvoří je dohromady dvacet devět kapitol (k nim je připojena ještě stručná předmluva, poděkování, dvě závěrečné přílohy a rejstřík příkladů). Text je doplněn velkým množstvím grafických materiálů (schémat, fotografií apod.); zvláštností jsou samostatné krátké texty v rámečcích obsahující nejrozumnější komentáře, poznámky, vysvětlivky k hlavnímu textu.

Čtenáři ocení autorův jasný a srozumitelný výklad. Tato kvalita není – jak známo – u etnometodologických textů ničím samozřejmým. Ke stylu knihy je třeba uvést, že autor ji psal – jak sám zdůrazňuje – z perspektivy výzkumníka, nikoli z perspektivy akademického učenice či historika (s. vii). Těžiště výkladů je tudíž v detailních a explicitních analýzách konkrétního materiálu, nikoli v probírání teoretické literatury k tématu apod. Výklad je tím na jednu stranu odlehčen od kritického vypořá-